

DIENES DÉNES–UGRAI JÁNOS:
A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
TÖRTÉNETE

Sárospatak, Hernád Kiadó, 2013, 204 lap

Nagy fába vágja a fejszét, aki iskolatörténet írásába fog. Tudospályákról írjunk? A diákság létszámadatait, tanulmányait, iskolakönyveit dolgozzuk fel? Mutassuk be az iskola épületét? Írjunk a neki otthont adó településről is? Hívjunk minden fejezethez egy-egy szerzőt, vagy bízzuk egy emberre ezt a sziszifuszi munkát?

Bizonyára e kötet szerzői is szembesültek ezekkel a kérdésekkel, mielőtt nekifogtak ennek a hiánypótló kötetnek a megírásához. Ne gondoljuk, hogy a pataki iskoláról nem születtek már korábban is szép számmal tanulmányok vagy akár könyvek is. Az utolsó átfogó kollégiumtörténeti munka megjelenése (1981) óta azonban az iskola történetével kapcsolatban annyi újdonság jelent meg – többek között e kötet két szerzőjének a tollából is –, hogy nagy igény mutatkozott egy újabb kutatásokat, frissebb szakirodalmat feldolgozó, az iskolatörténetben kevésbé jártas olvasó számára is érthetően és élvezetesen megírt munkára.

A kötet megírását két szerző vállalta magára, akik nemcsak az aktuális szakirodalom, hanem a Zsoldos Benő szigorú szemű portréjával őrzött levéltár anyagának is kiváló ismerői. Dienes Dénes a kezdeti időktől a felvilágosodás koráig, Ugrai János a felvilágosodástól 1952-ig tárgyalja a kollégium történetét, amikor a teológia, majd a gimnázium bezárásával 400 év után megszűnt a református oktatás Patakon. A kötet ilyen felosztását nyilván az indokolta, hogy így mindkét szerző maradhatott a saját kutatási területének korszakán belül. Sőt, a kötet egészének is jót tett, hogy csak ketten vállalkoztak a megírására, így stílusban sem szabdalták szét a kötetet több szerző írás- és látásmódjával, noha a két szerző által elkészített fejezetekben még így is jelentős eltérések vannak a terjedelmet és a felhasznált eredeti források hosszát tekintve.

Egy rendkívül viharos múltú, de igen élénk szellemiségű és harcos, meg nem alkuvó iskola képe bontakozik ki előttünk. Bár az iskola a gyászévtized során 1672-ben elhagyta Patakot (Debrecenbe, majd Gyulafehérvárra ment, onnan a diákok egy része 1682-ben visszatért Patakra, majd innen 1687-ben Göncre és 1695-ben Kassára kerültek, és csak 1703 telén tudtak Patakra visszatérni), mégis úgy tűnik, bárhova is jutottak a pataki diákok és tanáraik, mindenhol megőrizték a Bodrog-parti iskola szellemiségét. Később ez a küzdelem tovább folytatódott az intézmény megmaradásért, a protestáns oktatás szélesebb körben elérhetővé tételéért.

A Dienes Dénes által írott rész jól beágyazza a „klasszikus” iskolatörténetet Patak történetébe, de nem marad meg csupán a már jól ismert intézménytörténetnél, tanügyi reformoknál, ismert tanáregyeniségeknél, hanem a legújabbkori történetírás kívánal-

mainak megfelelően, igen hosszan tárgyalja a diákok életét, kiváltságait, a korabeli diákönkormányzat szerepét, és világos képet fest az iskola és Patak lakói közötti viszonyról is. Logikus gondolatfűzéssel mutatja be az iskolafejlődés legfontosabb állomásait. Szóba kerülnek a diákok külföldi tanulmányai, így Dienes kitér a külföldről importált legfontosabb egyháztörténeti újítás, a puritanizmus pataki megjelenésére, és az ebből adódó konfliktusokra is, de tényadatok mellett az összeütközés okaként világosan felrajzolja a puritanizmus pataki legfőbb hirdetőjének, Tolnai Dali Jánosnak a jellembeli gyengeségeit is, nem hallgatva el azt sem, hogy ezek is igen jelentősen befolyásolhatták nézetei széles körben való népszerűvé válásának elmaradását. Természetesen szóba kerül Comenius négyéves pataki tartózkodása is, aki fontos tantervi változtatásokat javasolt, sőt, fontos módszertani újdonságként, bevezette az iskolai színjátszást. Az iskola életében a 18. században, a Patakra való visszatéréssel új korszak veszi kezdetét, méghozzá a természettudományos tárgyak szemléltetőeszközökkel való oktatásával. Szóba kerülnek azok a nagyformátumú egyéniségek is (pl. Kazinczy Ferenc, Bessenyei György), akik maguk is a pataki iskolából indultak, bár nem kevés kritikával illették később a volt *alma mater*ükben oktatott tananyagot. Dienes Dénes számos anekdotával, humoros verssel és gazdag képanyaggal teszi a laikus olvasó számára is élvezetessé a több száz éve történt eseményeket.

Ugrai János a felvilágosodás korától 1952-ig terjedő kort átfogó része valószínűleg nagyobb forrásanyagra támaszkodhatott, mint a megelőző korszak dokumentumai. Ez a kor – Trianontól és a tárgyalt korszak legvégétől eltekintve – sokkal nyugodtabb képet fest a pataki iskola történetéről. Ugrai szélesebb kontextusba helyezi minden fejezetében az iskola történetét, beszél az általános oktatáspolitikáról, az egyházkerület ügyeiről, csak ezután tér rá az iskola mint intézmény történetére, gazdálkodására. Bár Dienes is nagy gondot fordított az iskola jeles tanárainak bemutatására, Ugrai külön alfejezetekben tárgyalja néhány kiemelkedő tanáregyéniség (Erdélyi János, Finkey Ferenc, Zsoldos Benő, Lázár Károly, Újszászy Kálmán, Harsányi István) pataki tevékenységét. Világos kép rajzolódik ki arról, hogyan sikerült a kollégium intézményi kereteit bővíteni, a bölcsészeti és teológiai képzést megszilárdítani, miképpen küzdöttek a kisebb-nagyobb szünetekkel működő jogakadémia és a tanítóképzés fenntartásért. A jogakadémia megszüntetése után, 1931-től egy egészen új intézmény létrejöttével vált a pataki oktatás különösen vonzóvá, mégpedig az Angol Internátussal, mely cambridge-i mintájú elitképzést kívánt megvalósítani, és nagy heti óraszámban tanította az angol nyelvet, és készítette fel a diákokat az angol nyelv és kultúra megismerésére. Szerencsére ezekben a fejezetekben sem kell nélkülöznünk a diákélet bemutatását, szó esik a testnevelés fontosságáról, az önképzőkörökről, diáktalálkozókról. Ugrai kevesebb, de terjedelmesebb forrásszemelvényt illeszt be a szövegeibe, anekdotákból itt sincs hiány, megtudjuk például, hogy Kövy Sándor professzor Kossuthról már diákkorában vizionálta, hogy „*a dominus Kossuthból országháborító lesz!*” (87. o.)

A könyv nagy körültekintéssel, alapos kutató munka szintéziseként jött létre. Csak egy apró kiegészítést kell tennünk Comenius halálozási helyével kapcsolatban. Amszterdam 1670-ben a Hét Egyesült Tartomány területén található, amit a magyar szakirodalom Hollandiaként, a holland szakirodalom a Köztársaságként szokott emlegetni. A történeti Németalföld kifejezés helyett, nyugodtan lehetett volna Hollandiára hivatkozni.

A bevezetőben feltett kérdésekre ez a könyv csattanós választ ad. Ha iskolatörténetet írunk, a legfontosabb, amit szem előtt kell tartanunk, hogy megfelelő egyensúlyt találjunk az iskola történetével kapcsolatos témák között. A Sárospataki Református Kollégium története olvasmányos stílusban, széles olvasóközönség számára ezt kiválóan megoldotta.

Bozzay Réka